

„у најбољем
интересу детета“

Како до правосуђа по мери детета

Заштита деце жртава у кривичним поступцима и стање у пракси у Републици Србији

Пројекат финансира
Европска унија

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ПРАВДЕ

ПРАВОСУДНА
АКАДЕМИЈА

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ЗА РАД,
ЗАПОШЉАВАЊЕ, БОРАЧКА
И СОЦИЈАЛНА ПИТАЊА

Центар за права детета

КАКО ДО ПРАВОСУЂА ПО МЕРИ ДЕТЕТА

**Заштита деце жртава
у кривичним поступцима
и стање у пракси
у Републици Србији**

КАКО ДО ПРАВОСУЂА ПО МЕРИ ДЕТЕТА

**Заштита деце жртава у кривичним поступцима
и стање у пракси у Републици Србији**

Издавач

Центар за права детета
Скендер-бегова 20/12
11000 Београд
тел. + 381 11 33 44 170
е-mail: office@cpd.org.rs
web site: www.cpd.org.rs

За издавача

Милена Голић Ружић

Уредник

Ивана Стевановић

Аутори

Милена Банић
Ивана Стевановић

Лектура

Тања Богићевић

Дизајн

Растко Тохол

Штампа

Игам, Београд

Тираж 500

ISBN 978-86-83109-64-7

Штампано 2015.

Публикација „Како до правосуђа по мери детета: Заштита деце жртава у кривичним поступцима и стање у пракси у Републици Србији“ објављена је у оквиру пројекта „Унапређење права детета кроз јачање система правосуђа и социјалне заштите у Србији“, који је финансиран од стране Европске уније и реализован у партнерству са Министарством правде, Министарством за рад, запошљавање, борачка и социјална питања и УНИЦЕФ-ом. Садржај и ставови изнети у овој публикацији не одражавају нужно ставове Европске уније и УНИЦЕФ-а.

Пројекат финансира
Европска унија

Садржај

Реч уреднице	5
О истраживању и методологији	9
Нормативни оквир	12
Резултати истраживања — анонимно писмено анкетирање — судије и тужиоци	17
Резултати истраживања — остваривање најбољег интереса детета у кривичним поступцима	29
Резултати истраживања — остваривање права на партиципацију у кривичним поступцима	36
Како до правосуђа по мери детета — закључци и препоруке	40
Прилози	45

Реч уреднице

Права детета сматрају се делом универзалних људских права, што значи да малолетним лицима припадају све основне слободе и права којима се гарантује неповредивост човековог физичког, психичког и сексуалног интегритета. За малолетна лица она имају посебан значај јер обезбеђују елементарне претпоставке за њихов опстанак и развој. Издвајањем малолетног лица као посебног субјекта и формирањем самосталних права детета којима се штите његова лична добра превазилази се класични протективни однос према малолетницима и омогућава се да они сами утичу на сопствени положај.¹ Ипак, држава и њени органи неопходни су као гаранти права детета у ситуацијама када су она угрожена, односно повређена поступцима родитеља или других особа којима је поверено старање о малолетном лицу.

На почетку двадесетпрвог века тешко је уочити кривичноправне системе који не поклањају знатну пажњу случају када се код одређених кривичних дела малолетно лице јавља као пасивни субјект, а за најсавременије кривичнопроцесне системе је карактеристично да посебну пажњу посвећују ситуацијама у којима се малолетно лице појављује у улози оштећеног, односно сведока у кривичном поступку. У великој мери европско континентално право следило је, у погледу кривичноправног положаја малолетних лица и њихове заштите, општи прогрес који је пре свега био условљен развојем кривичног, међународног права. Другим речима, кривично право следило је у великој мери, и само као одређени фактор промена, потребе друштва. На овај начин, посматрано из угла кривичноправног положаја, положај малолетног лица у систему кривичноправне заштите, од пасивног субјекта као лица на коме је предузета радња извршења, помера се ка лицу чије је добро повређено или угрожено и где се држава и њени органи постављају као гаранти тих права и преузимају функцију њиховог заступања у ситуацијама када су она угрожена, односно повређена поступцима родитеља или других особа којима је поверено старање о малолетном лицу.²

Препознавање детета као субјекта правне заштите и носиоца права на заштиту захтевало је и уважавање потребе за установљавањем новог концепта: „правосуђа по

1 Campabell, T. D. (1995) "The Rights of the Minor: as Person, as Child, as Juvenile, as Future Adult", in: Alston, P., Parker, S., Seymour, J. (ed.) *Children, Rights, and the Law*, Oxford: Clarendon press, First published 1992, reprinted with corrections 1993, 1995, pp. 1–23.

2 Стевановић, И. (2014) „Кривичноправни систем и заштита малолетних лица (национални нормативни аспект)“, у: Вучковић Шаховић, Н. и др. *Заштита деце жртава и сведока кривичних дела*, Београд: International Management Group, стр. 32–32; Стевановић, И. (2014) *Моје право да будем заштићен*, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, стр. 39–51.

мери детета.³ „Правосуђе по мери детета“ означава правосудни систем који јемчи поштовање и делотворно спровођење свих права детета на највишем могућем нивоу, ... То је пре свега правосуђе које је доступно, примерено узрасту, ефикасно, прилагођено потребама и правима детета и усредсређено на те потребе и права, уз поштовање права детета, укључујући право на поступак у складу са законом, право да учествује у поступку и да разуме поступак, на поштовање приватног и породичног живота и на интегритет и достојанство. Остваривање „правосуђа (правде) по мери детета подразумева правосуђе прилагођено на начин да буде примереније детету и ефикасне поступке доступне деци уз обезбеђење неопходне независне правне репрезентације. На овај начин се омогућава деци да, када дођу у контакт са правосудним и управним системом, било као сведоци, жртве (оштећени) или као учиниоци кривичних дела, тужиоци и подносиоци притужби у грађанским, управним поступцима и поступцима пред независним органима, буду у могућности да на адекватан начин заштите своја права и интересе.

Прилагођавање правосуђа да буде примереније деци у Европи део је и Агенде Европске уније о правима детета⁴ и представља један од најважнијих стандарда у области права детета. Уважавање основних начела „правосуђа (правде) по мери детета“ подразумева примену основних принципа (*Смернице Комитета Министара Савета Европе о правосуђу по мери детета — III Основна начела — од А до Е*):

- ▲ *Принципа партиципације* (Право је сваког детета да буде обавештено о својим правима, да му се укаже на одговарајуће путеве који су му обезбеђени ради приступа правосуђу и да буде консултовано и саслушано у поступцима у којима учествује или који утичу на њега. Децу треба сматрати пуним носиоцима права и тако треба поступати према њима).
- ▲ *Уважавање најбољих интереса* детета (Приликом процене најбољих интереса деце која су у поступак укључена или деце на коју то утиче, важно је узети у обзир: њихове ставове и мишљења; сва друга права детета, као што је право на достојанство, слободу и равноправно поступање треба у сваком тренутку да буду поштована; сви надлежни органи власти треба да усвоје свеобухватан приступ како би на одговарајући начин узели у обзир све интересе о којима се ту ради, укључујући психолошко и физичко благостање и правне, социјалне и економске интересе детета);

3 Смернице Комитета министара Савета Европе о правосуђу по мери детета, усвојене 17. новембра 2010. године на 1.098. заседању заменика министара Савета Европе — Редигована верзија од 31. маја 2011. године

4 Агенда Европске уније о правима детета коју је усвојила Европска Комисија Европске уније 52011DC0060 од 15. фебруара 2011. године 52011DC0060, (52011DC0060, 15. фебруар 2011. године).

- ▶ Поштовање њиховог *достојанства* (Према деци треба поступати с пажњом, осећајно, правично и с поштовањем све док траје поступак или расправа о предмету, а посебну пажњу треба посвећивати њиховом личном положају, благостању и конкретним потребама, уз пуно поштовање њиховог физичког и психичког интегритета. На тај начин треба поступати према деци без обзира на то како су дошла у додир са судским или вансудским поступком или каквом другом интервенцијом, и без обзира на њихов правни статус и својство у било ком поступку или предмету. Деца не смеју бити подвргнута мучењу или нечовечном или понижавајућем поступању или кажњавању);
- ▶ *Заштиту од дискриминације* (Права детета треба да се обезбеђују без икакве дискриминације по било ком основу, као што су пол, раса, боја коже или етничко порекло, узраст, језик, вероисповест, политичко или друго мишљење, национално или социјално порекло, социоекономско порекло, статус родитеља (једног или оба), веза с неком националном мањином, имовно стање, рођење, родни идентитет или други статус);
- ▶ *Владавину права* (Начело владавине права треба да буде примењено на сву децу, у потпуности, исто онако као и на одрасле. Елементи ваљаног (правосудног) поступка, као што су начела законитости и сразмерности, претпоставка невиности, право на правично суђење, право на правни савет, право на приступ суду и право на жалбу, треба да буду зајемчени деци на исти начин на који су зајемчени одраслима и не смеју бити умањени или ускраћени под изговором најбољих интереса детета. То важи за све судске и вансудске и управне поступке. Деца треба да имају право приступа одговарајућим независним и делотворним механизмима за улагање жалбе).

У Републици Србији последњих година интезивирани су напори на реформи система малолетничког правосуђа с циљем његовог даљег унапређења и усклађивања са новоустановљеним европским стандардима у овој области. Република Србија налази се у средишту процеса реализације свеобухватних реформи унутар система правосуђа и социјалне заштите. Акцент је превасходно стављен на Поглавља 23 и 24 у процесу придруживања Европској унији. Мишљења смо да руковођење принципом „најбољих интереса детета“ представља најбољи пут ка унапређењу реформи и успостављању система свеобухватне заштите оријентисане ка детету, као и правосуђа примереног правима детета и уз уважавање његових потреба с обзиром на специфичну узрасну, емоционалну и социјалну зрелост. У том смислу указујемо и на велики значај истраживања која дају пресек стања с циљем дефинисања даљих корака и активности неопходних за унапређење појединих области.

Публикација која је пред вама садржи резултате истраживања чији је предмет био сагледавање и анализа остваривања и заштите права детета на партиципацију и поштовање његовог најбољег интереса у кривичном поступку када се оно појављује као жртва (оштећени) или сведок кривичног дела. *Циљ истраживања био је да се на основу што потпунијег увида у актуелну судску праксу креирају препоруке за унапређење исте са намером да се обезбеди доношење одлука у најбољем интересу детета и уз пуно поштовање права детета на партиципацију.* Током истраживања комбиновани су квантитативни и квалитативни истраживачки методи (полуструктурисани интервју са репрезентативним узорком судија и тужилаца, фокус групе са појединим представницима система малолетничког правосуђа и анализа одабраног броја кривичних случајева у којима се дете може наћи као жртва (оштећени) или сведок кривичног дела) с циљем, као што смо већ указали, добијања што објективније слике тренутног стања и у том смислу посебно су истраживани: поштовање принципа хитности; утврђивање способности детета да изрази своје мишљење; начин утврђивања мишљења детета; остваривање права на информисаност, да ли суд поставља пуномоћника оштећеном малолетном лицу у свим законом предвиђеним случајевима и у којој фази поступка, као и поступање у односу на постављени имовинско-правни захтев. На основу добијених резултата истраживања, као и на основу анализе судских предмета дефинисани су закључци и сачињене препоруке које постављају добар путоказ на који начин се у посматраној области може унапредити положај детета жртве кривичних дела, с циљем дефинисања корака ка ограничењу могућих последица секундарне виктимизације у кривичном поступку.

Истраживање је реализовао Центар за права детета у сарадњи са Правосудном академијом. Истраживачки тим чинили су: Милена Банић, Ивана Стевановић, Слађана Радуловић, Весна Зајц и Мирко Миловановић. На овом месту посебну захвалност изражавамо канцеларији УНИЦЕФ-а у Београду без чије стручне и финансијске подршке не бисмо били у могућности да реализујемо истраживање.

Ивана Стевановић

О истраживању и методологији

Центар за права детета је у партнерству са УНИЦЕФ-ом и Правосудном академијом у периоду јул 2013 — октобар 2014. године реализовао пројекат: „Ка правосуђу по мери детета у Србији — заштита деце жртава у кривичним поступцима и стање у пракси“. У оквиру поменутог пројекта спроведено је свеобухватно истраживање у циљу доприноса развоју правосуђа по мери детета као важном кораку ка остваривању, унапређењу и заштити права детета у Републици Србији.

Предмет истраживања су остваривање и заштита права детета на партиципацију и поштовање његовог најбољег интереса у кривичном поступку када се оно појављује као жртва (оштећени) или сведок кривичног дела, а *циљ* да се на основу што потпунијег увида у актуелну судску праксу креирају препоруке за унапређење исте са намером да се обезбеди доношење одлука у најбољем интересу детета и уз пуно поштовање права детета на партиципацију.

Приликом прикупљања података релевантних за остваривање постављеног циља коришћене су следеће методе: полуструктурисани интервјуи са репрезентативним узорком судија и тужилаца, фокус групе са појединим представницима система малолетничког правосуђа и анализа одабраног броја кривичних случајева у којима се дете може наћи као жртва (оштећени) или сведок кривичног дела.

Истраживачки рад се реализовао у периоду од јула 2013. године до октобра 2014. године.

Овако постављени предмет и циљ истраживања захтевали су комбиновање квантитативних и квалитативних истраживачких метода у циљу добијања што поузданијих и веродостојнијих резултата. Спроведене су следеће методе прикупљања података:

- ▲ *Полуструктурисани интервјуи са репрезентативним узорком судија и тужилаца који су омогућили статистичку обраду и анализу (анонимно писмено анкетање).*

За потребе анкете направљена су два упитника:⁵ упитник за судије који поступају у кривичним поступцима против пунолетних лица у којима је оштећени малолетно лице и упитник за тужиоце који поступају у кривичним поступцима против пунолетних лица у којима је оштећени малолетно лице. Упитници су садржавали већински затворени тип питања и свега неколико отворених питања/коментара

5 Приказ дат у Прилогу.

у којима су испитаници могли унети своје коментаре, запажања, специфичности које нису обухваћене самим одговорима у упитнику. Ова питања су имала изузетан значај за анализу и закључивање. Испитаници су били замољени да пруже информације о свом личном искуству, мишљењу, поступању у појединим фазама поступка / стручног рада. У анкети је учествовало 66 судија и 80 тужилаца основних и виших судова у Србији. Сви испитаници су одабрани методом случајног узорка, а подаци су прикупљани и обрађивани за све судове и тужилаштва заједно. Резултати представљају искуства, сазнања и мишљења судија и тужилаца.

- ▲ *Анализа 10 кривичних правноснажних предмета Вишег суда у Београду у којима се дете може наћи као жртва (оштећени) или сведок кривичног дела.*

Предмети су изабрани методом случајног узорка из групе предмета који су покренути пред Вишим судом у Београду. У односу на питање поштовања принципа најбољег интереса детета у судским поступцима, током реализовања истраживања и анализе појединачних правноснажних предмета посебно је анализирана садржина принципа најбољег интереса детета и елементи које суд узима у обзир ради утврђивања најбољег интереса детета, поштовање принципа хитности, избегавање непотребног одуговлачења поступка, остваривање права на правну помоћ, заштита приватности и идентитета детета, заштита безбедности детета и породице, као и активна улога органа старатељства и других актера у овим поступцима, посебно експерата из области права детета. У односу на питање остваривања права на партиципацију у судским поступцима посебно је анализирано остваривање права детета на информисаност, остваривање права детета на изражавање мишљења, као и начини спречавања секундарне виктимизације и трауматизације детета у поступку. Посебно је анализирано на који начин се у судској пракси поштује принцип правосуђа по мери детета.

- ▲ *Анализа 19 кривичних правноснажних предмета Првог и Другог основног суда у Београду у кривичним поступцима против пунолетних лица у којима је оштећени малолетно лице.*

Предмети су изабрани методом случајног узорка из групе предмета који су покренути пред Првим и Другим основним судом у Београду. У односу на питање поштовања принципа најбољег интереса детета у судским поступцима, током реализовања истраживања и анализе појединачних правноснажних предмета посебно је анализирана садржина принципа најбољег интереса детета и елементи које суд узима у обзир ради утврђивања најбољег интереса детета, поштовање принципа хитности, избегавање непотребног одуговлачења поступка, остваривање права на правну помоћ, заштита приватности и идентитета детета, заштита безбедности детета и породице, као и активна улога органа старатељства и других

актера у овим поступцима, посебно експерата из области права детета. У односу на питање остваривања права на партиципацију у судским поступцима посебно је анализирано остваривање права детета на информисаност, остваривања права детета на изражавање мишљења, као и начини спречавања секундарне виктимизације и трауматизације детета у поступку. Посебно је анализирано на који начин се у судској пракси поштују основни принципи „правосуђа по мери детета“.

У зависности од врсте добијених података рађена је квантитативна и квалитативна анализа и укрштање чиме је створена основа за закључивање и предлагање препорука.

Ограничење истраживања

Овим истраживањем обухваћени су правноснажни предмети Вишег суда у Београду и Првог и Другог основног суда у Београду, а који су вођени у складу са одредбама претходно важећег Закона о кривичном поступку којим је било прописано спровођење истраге од стране истражног судије, а имајући у виду да у тренутку реализовања истраживања нису постојали правноснажни предмети у којима је спровођена тужилачка истрага.

Одабир предмета такође је био лимитиран и углавном се односио на предмете покренуте због кривичних дела у којима малолетство чини биће самог кривичног дела или евентуално представља квалификаторни облик основног кривичног дела, а имајући у виду да у Републици Србији не постоји статистика која се води према малолетним жртвама кривичних дела, те се у свим другим случајевима чињеница да ли је кривично дело учињено према малолетном лицу може утврдити само појединачним увидом у сваки кривични предмет. Непостојање статистике у односу на малолетне оштећене представља велико ограничење за истраживачки рад у овој области и озбиљан пропуст у даљем креирању политика.

Нормативни оквир

Поштовање принципа најбољег интереса детета и права на партиципацију у кривичним поступцима

Најбољи интерес детета представља један од основних принципа у остваривању, поштовању и заштити права детета. Обавеза државе, свих релевантних институција, па и суда јесте да у свим поступцима који се тичу детета воде рачуна о његовим најбољим интересима. Најбољи интерес детета представља правни стандард који се цени према околностима сваког појединачног случаја. То значи да се приликом доношења сваке одлуке морају сагледати околности сваког појединачног случаја и одлука донети у најбољем интересу детета о чијим се правима одлучује.

Обавеза поступања у складу са најбољим интересом детета садржана је у члану 3. став 1. *Конвенције о правима детета*.⁶ У том смислу прописана је обавеза свих јавних или приватних институција социјалног старања, судова, административних органа или законодавних тела да у свим активностима које се тичу детета воде рачуна о његовим најбољим интересима. У тачкама 8. и 9. *Факултативног протокола уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији*⁷ посебно се указује на то да је држава дужна да обезбеди заштиту најбољег интереса детета жртве у свим фазама кривичног поступка уз превасходно признавање принципа правичности и непристрасности.

Обавеза поштовања принципа најбољег интереса детета садржана је и у другим међународним документима, посебно *Конвенцији Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања*⁸ и *Смерницама Комитета Министара Савета Европе о правосуђу по мери детета*, а у којима је јасно указано на обавезу поступања у складу са најбољим интересом детета у кривичним поступцима, на обавезу заштите малолетног оштећеног (детета сведока-жртве) у кривичном поступку, као и успостављања система правосуђа по мери детета.

Најважнији аспект утврђивања најбољег интереса детета јесте да се детету омогући да утврди свој најбољи интерес. У том смислу најбољи интерес детета је уско везан са

6 Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, „Службени лист СФРЈ — Међународни уговори”, бр. 15/90 и „Службени лист СРЈ — Међународни уговори” бр. 4/96 и 2/97.

7 Закон о потврђивању Факултативног протокола уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији, „Службени лист СРЈ — Међународни уговори”, бр. 22/02.

8 Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, „Службени гласник РС — Међународни уговори”, бр. 1/10

правом детета на партиципацију, тј. с правом детета да изрази мишљење о питањима која га се тичу и да то мишљење буде узето у обзир приликом доношења одлука.

Право детета на партиципацију је један од основних принципа права детета. Члан 12. *Конвенције о правима детета* садржи обавезу државе да обезбеди детету које је способно да формира мишљење право на слободу изражавања мишљења о свим питањима која се тичу детета и да посебно пружи могућност детету да буде саслушано у свим судским и административним поступцима који га се тичу, било непосредно или преко затупника или одговарајућег органа, на начин који је у складу са националним правилима процесног законодавства. Партиципација детета је у складу са схватањем детета као субјекта права које активно партиципира у остваривању својих права. Ово право је уско везано са правом детета на информисање и правом детета на слободу изражавања, а што подразумева обавезу поступајућих органа да пре изражавања мишљења детета обезбеде да дете буде информисано о свим чињеницама које су од значаја за доношење одлуке и то на језику који је прилагођен детету, као и да му омогуће да своје мишљење изрази слободно.

У Републици Србији кривичноправна заштита малолетних оштећених лица (деце жртава кривичних дела) регулисана је Кривичним закоником,⁹ Закоником о кривичном поступку¹⁰ и Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица (у даљем тексту: Закон о малолетницима). Кривични законик посебно инкриминише кривична дела учињена на штету малолетних лица, посебно дела из групе кривичних дела против живота и тела, кривичних дела против полне слободе, кривичних дела против брака и породице и кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом, а у којима често малолетство представља конститутивни елемент који формира биће кривичног дела или представља квалификаторну околност.

Закон о малолетницима, као и Законик о кривичном поступку, садржи низ одредби чији је циљ заштита права и интереса малолетних оштећених лица у поступку. Међутим, ови закони се не позивају изричито на поштовање принципа најбољег интереса детета нити јасно дефинишу садржај тог принципа, а у односу на остваривање права на партиципацију углавном садрже одредбе које се односе на начин саслушања сведока-оштећених у поступку.

Закон о малолетницима садржи посебне одредбе о заштити малолетних лица као оштећених у поступку које прописују обавезну специјализацију свих посту-

⁹ Кривични законик, „Службени гласник РС” бр. 85/05, 88/05 — испр., 107/05 — испр., 72/09; 111/09 и 104/13.

¹⁰ Законик о кривичном поступку, „Службени гласник Републике Србије”, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, и 45/2013

пајућих актера у овим поступцима, заштиту од секундарне виктимизације, забрану суочавања окривљеног и оштећеног, начело хитности поступка, обавезно правно заступање. Тако је чланом 150. и 151. закона прописана обавезна специјализација из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица свих поступајућих органа посебно судија, јавних тужилаца, адвоката, полиције. Члан 152. закона ради спречавања секундарне виктимизације и трауматизације малолетног оштећеног у поступку прописује да се као доказ користе видео и аудио траке којима се региструје исказ, пружа могућност да се једном дата изјава малолетника користи и у каснијим фазама поступка, да се саслушање обави уз помоћ психолога, педагога или другог стручног лица, као и да се саслушање обави у просторијама ван суда и то у стану малолетног оштећеног или другој просторији односно овлашћеној установи — организацији стручно оспособљеној за испитивање малолетних лица. Јавни тужилац, истражни судија и судије у већу дужни су да се односе према оштећеном водећи рачуна о његовом узрасту, својствима личности, образовању и приликама у којима живи, посебно настојећи да се избегну могуће штетне последице поступка по његову личност и развој. Чланом 153. прописана је и забрана суочавања малолетног лица које се саслушава као сведок и окривљеног, ако је малолетно лице услед природе кривичног дела, последица или других околности, посебно осетљиво, односно ако се налази у посебно тешком душевном стању. Чланом 157. закона прописана је хитност поступка, па су сви органи који учествују у поступку дужни да поступају најхитније могуће како би се поступак што пре завршио.

Законик о кривичном поступку такође садржи низ одредби чији је циљ заштита права и интереса малолетних лица у поступку, као што су могућност изрицања мера безбедности и то мере забране прилажења, састајања или комуницирања са одређеним лицем којом се учиниоцу кривичног дела може забранити приближавање оштећеном на одређену удаљеност, забранити приступ око места становања или места рада оштећеног и забранити даље узнемиравање оштећеног ако се оправдано може сматрати да би даље вршење таквих радњи од стране учиниоца кривичног дела било опасно по оштећеног (члан 188, 197. и 198. Законика о кривичном поступку)

Такође, Законик о кривичном поступку садржи и правила за саслушање посебно осетљивих сведока, као и мера посебне заштите заштићеног сведока. Статус посебно осетљивог сведока може се одредити сведоку који је с обзиром на узраст, животно искуство, начин живота, пол, здравствено стање, природу, начин или последице извршеног кривичног дела, односно друге околности случаја посебно осетљив и, у том смислу, овим законом је предвиђена могућност одређивања статуса посебно осетљивог сведока малолетном оштећеном лицу.

Решење о одређивању статуса посебно осетљивог сведока доноси јавни тужилац, председник већа или судија појединац. Посебно осетљивом сведоку питања се могу постављати само преко органа поступка који је дужан да се према њему односи са посебном пажњом, настојећи да се избегну могуће штетне последице кривичног поступка по личност, телесно и душевно стање сведока. Испитивање се може обавити уз помоћ психолога, социјалног радника или другог стручног лица, употребом техничких средстава за пренос слике и звука, без присуства странака и других учесника у поступку у просторији у којој се сведок налази. Посебно осетљиви сведок може се испитати и у свом стану или другој просторији, односно у овлашћеној институцији која је стручно оспособљена за испитивање посебно осетљивих лица. Законик прописује и забрану суочења посебно осетљивог сведока са окривљеним, осим ако то сâм окривљени захтева, а орган поступка то дозволи водећи рачуна о степену осетљивости сведока и о правима одбране (члан 103. и 104. законика)

Законик садржи и посебне одредбе о мерама посебне заштите заштићеног сведока које обухватају испитивање заштићеног сведока под условима и на начин који обезбеђују да се његова истоветност не открије јавности, а изузетно ни окривљеном и његовом браниоцу. Статус заштићеног сведока суд може одредити ако постоје околности које указују да би сведок давањем исказа или одговором на поједина питања себе или себи блиска лица изложио опасности по живот, здравље, слободу или имовину већег обима (члан 106. законика).

Међутим, и поред наведених одредби чији је циљ је спречи секундарна виктимизација и трауматизација у поступку посебно осетљивих сведока, велики проблем представља чињеница да Законик о кривичном поступку не искључује могућност унакрсног саслушања посебно осетљивих сведока. Наиме, чланом 98. став 3. законика прописано је да кад сведок заврши свој исказ, а потребно је да се његов исказ провери, допуни или разјасни, поставиће му се питања која морају бити јасна, одређена и разумљива, не смеју садржати обману, нити се заснивати на претпоставци да је изјавио нешто што није изјавио, и не смеју представљати навођење на одговор осим ако се ради о унакрсном испитивању на главном претресу. Тумачењем ове одредбе може се закључити да је унакрсно испитивање посебно осетљивог сведока могуће на главном претресу. Имајући у виду да посебно осетљивог сведока, а нарочито оштећеног коме је додељен овај статус у највећем броју случајева за сведочење предлаже јавни тужилац, то би значило да на главном претресу одбрана има могућност да унакрсно испитује овог сведока и да му поставља сугестивна, обмањујућа, неодређена и неразумљива питања. Испитивање малолетног оштећеног на овај начин лако може довести до секундарне виктимизације и трауматизације, те је потребно хитно изменити

и прецизирати ово законско решење и јасно искључити могућност унакрсног испитивања лица којима је додељен статус посебно осетљивог сведока, посебно малолетних лица.¹¹ Такође, неопходно је хитно усагласити Закон о малолетницима и Законик о кривичном поступку.

Садржај принципа најбољег интереса детета и елементи за утврђивање овог принципа нису садржани у законодавству Републике Србије нити у другим релевантним документима, што свакако представља проблем приликом поступања професионалаца који су у обавези да поштују остваривање овог принципа у пракси и доводи до неуједначене судске праксе.

Исто тако, право детета на партиципацију уређено је у највећој мери Породичним законом,¹² док је у кривичном поступку право детета на партиципацију углавном регулисано одредбама којима је уређено саслушање сведока-оштећених односно малолетних оштећених лица, што такође отвара многа питања приликом поступања професионалаца у пракси и доводи до неуједначене судске праксе.

11 Видети шире: Шкулић, М. (2014) „Заштита деце/малолетних лица као оштећених и сведока у кривичном поступку“, у: Вучковић Шаховић, Н. и др. *Заштита деце жртава и сведока кривичних дела*, Београд: International Management Group, стр. 43–70.

12 Породични закон, „Службени гласник РС“ бр. 18/05.

Резултати истраживања

— анонимно писмено анкетирање

— судије и тужиоци

Истраживање остваривања и заштита права детета на партиципацију и поштовање најбољег интереса детета у кривичним поступцима реализовано је анонимним писменим анкетирањем на узорку који је обухватио судије и тужиоце основних судова у Србији, а који поступају у кривичним поступцима против пунолетних лица у којима је оштећени малолетно лице. Упитници су садржали већински затворени тип питања и свега неколико отворених питања/коментара у којима су испитаници могли унети своје коментаре, запажања, специфичности које нису обухваћене самим одговорима у упитнику. Ова питања су имала изузетан значај за анализу и закључивање. У истраживању је учествовало 66 судија и 80 тужилаца основних и виших судова у Србији.

Поштовање принципа хитности

1. Да ли поступате хитно и захтевате од свих поступајућих органа хитно поступање у кривичним поступцима против пунолетних лица у којима је оштећени малолетно лице?

Судије

	%
1. Поступам хитно у свим кривичним поступцима која се воде против пунолетних лица у којима је оштећени малолетно лице	82,5
2. Поступам хитно у оним кривичним поступцима у којима је малолетном оштећеном одобрен статус посебно осетљивог сведока	6,3
3. Поступам хитно у кривичним поступцима која се односе на кривична дела која су прописана чланом 150. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица	27,5
4. Поступам хитно само у поступцима у којима је окривљеном одређен притвор	12,5
5. Не поступам хитно	0,0
6. Друго	0,0

Тужиоци

	%
1. Поступам хитно у свим кривичним поступцима која се воде против пунолетних лица у којима је оштећени малолетно лице	83,1
2. Поступам хитно у оним кривичним поступцима у којима је малолетном оштећеном одобрен статус посебно осетљивог сведока	13,8
3. Поступам хитно у кривичним поступцима која се односе на кривична дела која су прописана чланом 150. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица	29,2
4. Поступам хитно само у поступцима у којима је окривљеном одређен притвор	7,7
5. Не поступам хитно	0,0
6. Друго	0,0

Први део упитника за судије и тужиоце се односио на питање поштовања обавезе хитности поступања. Упитник је омогућавао судијама и тужиоцима да заокруже један или више одговора на питање да ли поступају хитно и захтевају од свих поступајућих органа хитно поступање у кривичним поступцима против пунолетних лица у којима је оштећени малолетно лице. Према резултатима истраживања 82,5% испитаних судија и 83,1% тужилаца је одговорило да поступа хитно у свим кривичним поступцима која се воде против пунолетних лица у којима је оштећени малолетно лице, а 1/3 испитаних судија и тужилаца је одговорило да поступа хитно у оним кривичним поступцима који се односе на кривична дела која су прописана чланом 150. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица. Ови резултати упућују на закључак да не постоји јединствено мишљење ни судија ни тужилаца да ли у предметима у којима су оштећени малолетна лица постоји обавеза хитног поступања само у кривичним поступцима који се односе на кривична дела која су прописана чланом 150. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица или у свим кривичним поступцима. У односу на хитно поступање у ситуацији када је оштећеном одобрен статус посебно осетљивог сведока, резултати истраживања указују на двоструко већи број тужилаца у односу на судије који препознају обавезу хитног поступања у овим ситуацијама. Забрињава резултат да сваки десети судија сматра да треба да поступа хитно само у поступцима када је окривљеном одређен притвор (12,5%). Резултати истраживања показују да велики број и судија и тужилаца препознаје обавезу поштовања принципа хитности и поступа хитно у кривичним поступцима који се воде против пунолетних лица у којима је оштећени малолетно лице. Међутим, резултати указују и на то да постоји нејединствена пракса у односу на обавезу хитног поступања у зависности од врсте кривичног дела која се воде против пунолетних лица у којима је оштећени

малолетно лице. Због тога је потребно уједначити судску и тужилачку праксу у односу на хитно поступање и подићи ниво свести судија и тужилаца у односу на поштовање принципа хитности у поступцима који се воде против пунолетних лица у којима је оштећени малолетно лице како би све судије и тужиоци правовремено предузимали све потребне радње ради поштовања принципа хитности и заштите права малолетних оштећених лица.

Утврђивање способности детета да изрази мишљење

2. На који начин утврђујете да ли је малолетни оштећени способан да сведочи и да исказ пред судом?

Судије

	Увек	Често	Понекад	Ретко	Никад	Укупно
1. У непосредном разговору са дететом	46,5	14,1	18,3	2,8	18,3	100
2. Уз стручну помоћ професионалаца из Центра за социјални рад	39,7	27,4	20,5	9,6	2,7	100
3. Уз стручну помоћ психолога	39,5	26,3	26,3	7,9	0	100
4. Уз помоћ судског вештака	16,9	25,4	39,4	12,7	5,6	100
5. Друго	0	0	33,3	33,3	33,3	100

Тужиоци

	Увек	Често	Понекад	Ретко	Никад	Укупно
1. У непосредном разговору са дететом	26,8	19,6	19,6	16,1	17,9	100
2. Уз стручну помоћ професионалаца из Центра за социјални рад	34,4	37,7	14,8	11,5	1,6	100
3. Уз стручну помоћ психолога	27,6	32,8	27,6	3,4	8,6	100
4. Уз помоћ судског вештака	15,8	35,1	29,8	10,5	8,8	100
5. Друго	28,6	0	0	14,3	57,1	100

У односу на питање на који начин суд утврђује да је дете способно да формира своје мишљење, резултати истраживања показују да судије најчешће утврђују способност детета да формира своје мишљење уз стручну помоћ професионалаца из центра за социјални рад (39,7% увек и 27,4% често), уз стручну помоћ психолога (39,5% увек и 26,3% често) и у непосредном разговору са дететом (46,5% увек и 14,1% често). Улога судских вештака ради утврђивања способности детета да формира своје мишљење такође је значајна. Тако 16,9% судија увек, 25,4% често и 39,4% понекад захтева од судских вештака да утврде да ли је малолетни оштећени способан да сведочи и да исказ пред судом. Према резултатима истраживања тужиоци најчешће утврђују способност детета да формира своје мишљење уз стручну помоћ професионалаца из центра за социјални рад (34,4% увек и 37,7% често) и уз стручну помоћ психолога (27,6% увек и 32,8% често), док нешто ређе утврђују способност детета да формира своје мишљење у непосредном разговору са дететом (26,8% увек и 19,6% често) и уз помоћ судских вештака (15,8% увек и 35,1% често). Резултати истраживања показују да велики број судија и тужилаца јасно препознаје важност учешћа стручних лица приликом саслушања малолетних оштећених, посебно професионалаца из центра за социјални рад, психолога и судских вештака и да се у великој мери ослањају на стручну помоћ професионалаца који су компетентни да процене способност малолетног оштећеног да да исказ пред судом, а ради спречавања његове секундарне виктимизације. Међутим, забрињава чињеница да постоји један број судија и тужилаца који не препознају важност учешћа стручних лица у овим поступцима и не укључују или ретко укључују професионалце из центра за социјални рад у поступак процене способности малолетног оштећеног да сведочи и да исказ пред судом (судије — 2,7% никад и 9,6% ретко, тужиоци — 1,6% никад и 11,5% ретко), психологе (судије — 7,9% ретко, тужиоци — 8,6% никад и 3,4% ретко) и судске вештаке (судије — 5,6% никад и 12,7% ретко, тужиоци — 8,8% никад и 10,5% ретко).

Начин утврђивања мишљења детета

3. У којој просторији се обавља саслушање детета када је у поступку сведок-оштећени?

Судије

	Увек	Често	Понекад	Ретко	Никад	Укупно
1. У судници	66,2	22,1	6,5	2,6	2,6	100
2. У кабинету судије	10,9	10,9	20,3	17,2	40,6	100
3. У просторији у суду посебно прилагођеној узрасту и зрелости детета	1,6	3,1	12,5	6,3	76,6	100
4. У просторији ван суда посебно прилагођеној узрасту и зрелости детета	1,6	0,0	10,9	9,4	78,1	100
5. У кући детета	0,0	0,0	7,8	7,8	84,4	100
6. У школској/предшколској установи или другој установи	0,0	0,0	1,6	7,8	90,6	100

Тужиоци

	Увек	Често	Понекад	Ретко	Никад	Укупно
1. У судници	52,6	28,1	10,5	5,3	3,5	100
2. У кабинету судије	13,3	20,0	23,3	13,3	30,0	100
3. У просторији у суду посебно прилагођеној узрасту и зрелости детета	3,7	5,6	9,3	11,1	70,4	100
4. У просторији ван суда посебно прилагођеној узрасту и зрелости детета	0,0	5,5	20,0	23,6	50,9	100
5. У кући детета	0,0	0,0	7,3	27,3	65,5	100
6. У школској/предшколској установи или другој установи	0,0	8,9	3,6	17,9	69,6	100

У односу на само место саслушања малолетног сведока-оштећеног, резултати истраживања су забрињавајући и показују да се упркос законској могућности да

се малолетни оштећени саслуша ван просторија суда ради спречавања његове секундарне виктимизације и трауматизације у поступку ова могућност веома ретко користи. Према резултатима истраживања најчешће се малолетни оштећени саслушава у судници (судије — 88,3% увек или често, тужиоци — 80,7% увек или често) или евентуално у кабинету судије (судије — 21,8% увек или често, тужиоци — 23,3% увек или често). Саслушање малолетног сведока-оштећеног у просторији у суду која је адекватно технолошки опремљена и прилагођена узрасту и зрелости детета је готово изузетак. Резултати истраживања указују да 82,9% судија не саслушава малолетне оштећене на овај начин, а да то увек или често чини само 4,7% судија. Веома ретко саслушање се обавља у просторији ван суда посебно прилагођеној узрасту и зрелости детета, у кући детета или у другој просторији. Саслушању малолетног оштећеног у његовој кући никад није присуствовало више од 3/4 испитаних судија, док је број тужилаца који нису присуствовали саслушању малолетног оштећеног у његовој кући 1/2 испитаних тужилаца. Исто тако, саслушању малолетног оштећеног у школској/предшколској установи никад није присуствовало 90,6% испитаних судија, док је број тужилаца који нису присуствовали саслушању малолетног оштећеног у школској/предшколској установи 69,6% испитаних тужиоца. Саслушање малолетног оштећеног у просторији ван суда посебно прилагођеној узрасту и зрелости детета такође је изузетак.

Право на информисаност

4. Ко најчешће малолетном оштећеном објашњава како изгледа поступак и на који начин може да заштити своја права?

Судије

	Увек	Често	Понекад	Ретко	Никад	Укупно
1. Социјални радник	30,6	34,7	19,4	8,3	6,9	100
2. Адвокат (пуномоћник оштећеног)	24,6	36,9	29,2	3,1	6,2	100
3. Судски вештак	10,8	18,5	29,2	15,4	26,2	100
4. Судија	71,4	14,3	10,4	2,6	1,3	100
5. Тужилац	23,8	19,0	30,2	7,9	19,0	100
6. Полиција	15,3	15,3	18,6	22,0	28,8	100

Тужиоци

	Увек	Често	Понекад	Ретко	Никад	Укупно
1. Социјални радник	39,3	29,5	27,9	1,6	1,6	100
2. Адвокат (пуномоћник оштећеног)	24,1	37,9	19,0	6,9	12,1	100
3. Судски вештак	14,8	20,4	22,2	13,0	29,6	100
4. Судија	53,6	30,4	10,7	3,6	1,8	100
5. Тужилац	64,3	23,2	5,4	5,4	1,8	100
6. Полиција	17,3	32,7	25,0	15,4	9,6	100

У односу на питање остваривања права на информисаност, резултати истраживања показују да судије и тужиоци различито виде улоге различитих актера у поступку у односу на обавезу информисања малолетног оштећеног о његовим правима. Тако судије сматрају да најчешће судија објашњава малолетном оштећеном како изгледа поступак и на који начин треба да заштити своја права (85,7% увек и често), затим социјални радник (65,3% увек и често) и адвокат-пуномоћник оштећеног (61,5% увек и често). Процент од 50,8% судија сматра да полиција никад или ретко пружа информације малолетном оштећеном о поступку и о начинима заштите његових права, а 41,6% судија сматра да ову улогу немају ни судски вештаци или да је имају ретко. Посматрање улоге тужилаштва од стране судија у остваривању овог права малолетног оштећеног је различито и готово је равномерно распоређен број судија који препознаје и који не препознаје заступљеност тужилаца у поступку информисања малолетног оштећеног (увек — 23,8%, често 19%, понекад — 30,2%, ретко 7,9%, никад — 19%). Тужиоци сматрају да најчешће судија објашњава малолетном оштећеном како изгледа поступак и на који начин треба да заштити своја права (84% увек и често), затим тужилац (87,5%), социјални радник (68,8% увек и често) и адвокат-пуномоћник оштећеног (62% увек и често). Процент од 25% тужилаца сматра да полиција никад или ретко пружа информације малолетном оштећеном о поступку, нити о начинима заштите његових права, а 42,6% судија сматра да ову улогу немају ни судски вештаци или да је имају ретко. Анализа резултата истраживања указује на то да различити актери у поступку различито виде значај осталих учесника у поступку у односу на обавезу информисања малолетног оштећеног, те да постоје разлике у схватању ко и на који начин треба да пружи информације малолетном оштећеном о поступку и његовим правима.

Пуномоћник оштећеног

5. Наведите у којим кривичним поступцима постављате пуномоћника малолетном оштећеном?

Судије

	%
1. У кривичним поступцима који се воде против пунолетних лица која се односе на кривична дела која су прописана чланом 150. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица	63,6
2. У кривичним поступцима која се воде против пунолетних лица у којима је малолетном оштећеном одобрен статус посебно осетљивог сведока	16,9
3. У свим кривичним поступцима која се воде против пунолетних лица у којима је оштећени малолетно лице	49,4
4. Друго	0

Тужиоци

	%
1. У кривичним поступцима која се воде против пунолетних лица која се односе на кривична дела која су прописана чланом 150. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица	63,6
2. У кривичним поступцима која се воде против пунолетних лица у којима је малолетном оштећеном одобрен статус посебно осетљивог сведока	37,9
3. У свим кривичним поступцима која се воде против пунолетних лица у којима је оштећени малолетно лице	42,4
4. Друго	1,5

У односу на правну помоћ и обавезу постављања пуномоћника малолетном оштећеном резултати истраживања покузују да постоји различито схватање у којим ситуацијама треба поставити пуномоћника малолетном оштећеном. Тако 49,4% судија сматра да пуномоћник оштећеног поступа у свим кривичним поступцима која се воде против пунолетних лица у којима је оштећени малолетно лице, 63,6% у поступцима који се воде против пунолетних лица која се односе на кривична дела која су прописана чланом 150. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица и 16,9% судија у кривичним поступцима која се воде против пунолетних лица у којима је малолетном оштећеном одобрен статус посебно осетљивог сведока. У вези са истим питањем нешто мање тужилаца (42,4%) сматра да пуномоћник оштећеног поступа у свим кривичним поступцима која се воде против пунолетних лица у којима је оштећени малолетно лице, исти

број (63,6%) у поступцима који се воде против пунолетних лица која се односе на кривична дела која су прописана чланом 150. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица и скоро три пута више (37,9%) тужилаца у кривичним поступцима која се воде против пунолетних лица у којима је малолетном оштећеном одобрен статус посебно осетљивог сведока. Ови резултати указују на то да постоји разлика у схватању када се поставља пуномоћник оштећеног у кривичном поступку која доводи до различите праксе и у суду и у тужилаштву. Посебно забрињавају резултати који се односе на постављање пуномоћника малолетном оштећеном у поступцима који се воде против пунолетних лица за кривична дела која су прописана чланом 150. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, а у којим случајевима је чланом 154. став 1. поменутог Закона јасно прописано да малолетно лице као оштећени мора имати пуномоћника од првог саслушања окривљеног. И поред јасно дефинисане законске одредбе, 1/3 испитаних судија и 1/3 испитаних тужилаца ово право малолетног оштећеног не препознаје као законску обавезу.

Имовинско-правни захтев

6. Наведите на који начин најчешће поступате у односу на постављени имовинско-правни захтев када је оштећени малолетно лице?

Судије

	Увек	Често	Понекад	Ретко	Никад	Укупно
1. Оштећеног упућујем да имовинско-правни захтев оствари у парничном поступку	27,8	44,4	23,6	2,8	1,4	100
2. Одлучујем о постављеном имовинско-правном захтеву у кривичном поступку	7,4	32,4	35,3	16,2	8,8	100

У односу на одлучивање о постављеном имовинско-правном захтеву резултати истраживања показују да највећи број судија не доноси одлуку о постављеном имовинско-правном захтеву већ малолетног оштећеног упућује на парницу. Више од 2/3 испитаних судија одговорило је да оштећеног упућује да имовинско-правни захтев оствари у парничном поступку (27,8% увек и 44,4% често). Свега 4,4% испитаних

судија има праксу да увек или скоро увек одлучује о имовинско-правном захтеву у кривичном поступку, а 23,6% судија о овом праву малолетног оштећеног понекад одлучује у кривичном поступку. Као најчешће разлоге због којих не доносе одлуку о постављеном имовинско-правном захтеву у кривичном поступку већ малолетног оштећеног упућују на парницу, судије наводе да би се тиме одуговлачио поступак и истичу недостатак довољног броја прикупљених доказа потребних за одлучивање о постављеном захтеву.

Предлози за унапређење

Испитаници су као предлоге за унапређење истакли потребу за додатном едукацијом судија који поступају у кривичним поступцима који се воде против пунолетних лица ради подизања њихових капацитета у вези са правосуђем по мери детета и заштитом малолетног оштећеног током кривичног поступка. Истакнута је и неопходност унапређења сарадње између суда и центра за социјални рад у заштити малолетног оштећеног током кривичног поступка, а посебно јачање активне улоге стручних служби центра за социјални рад у кривичном поступку. Испитаници су такође предложили да се унапреди систем професионалне одговорности и исказали забринутост због чињенице да већина судија који поступају у кривичним поступцима који се воде против пунолетних лица не поседује сертификате за поступање у предметима где су оштећена малолетна лица. Посебно је истакнута и важност обезбеђења адекватних просторија за саслушање малолетних оштећених ради спречавања њихове секундарне виктимизације и трауматизације током кривичног поступка.

Резултати анализе кривичноправних предмета основних судова

Циљ истраживања био је остваривање најбољег интереса детета и остваривање права на партиципацију у кривичним поступцима покренутим против пунолетних лица, а у којима су оштећени малолетна лица.

Предмет истраживања је био да се утврди степен остваривања најбољег интереса детета и остваривања права на партиципацију у поменутих кривичним поступцима и да се утврде најчешћи проблеми приликом остваривања ових принципа.

Истраживање је рађено методом случајног узорка и у том смислу анализирани су поједини правноснажно окончани кривични предмети Вишег суда у Београду, Првог основног суда у Београду и Другог основног суда у Београду.

Предмети Вишег суда у Београду изабрани су методом случајног узорка из групе предмета који су покренути пред Вишим судом у Београду због кривичних дела: запуштање и злостављање малолетног лица из члана 193. Кривичног законика (у даљем тексту: КЗ), обљуба са дететом из члана 180. став 1. КЗ, силовање из члана 178. став 4. у вези са ставом 1. КЗ, насиље у породици из члана 194. став 2. у вези са ставом 1. КЗ, обљуба над немоћним лицем из члана 179. став 3. у вези са ставом 1. КЗ, приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала из члана 185. став 3. у вези са ставом 2. КЗ. Кривична дела су бирана на начин да обухвате један број предмета у којима малолетство представља конститутивни елемент који формира биће кривичног дела (запуштање и злостављање малолетног лица из члана 193. став 2. КЗ, обљуба са дететом из члана 180. став 1. КЗ) и један број предмета у којима малолетство представља квалификаторну околност (силовање из члана 178. став 4. у вези са ставом 1. КЗ, насиље у породици из члана 194. став 2. у вези са ставом 1. КЗ, обљуба над немоћним лицем из члана 179. став 3. у вези са ставом 1. КЗ, приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала из члана 185. став 3. у вези са ставом 2. КЗ). Сви предмети су покренути против пунолетних лица (окривљених), а дела су извршена на штету малолетних лица (малолетних оштећених) узраста од 6 до 17 година.

Истраживањем је обухваћено 10 кривичних предмета и то:

- ▲ 1 предмет — кривично дело запуштање и злостављање малолетног лица из члана 193. став 2. КЗ
- ▲ 1 предмет — кривично дело запуштање и злостављање малолетног лица из члана 193. став 2. КЗ у стицају са кривичним делом насиље у породици из члана 194. став 2. у вези са ставом 1.
- ▲ 2 предмета — кривично дело силовање из члана 178. став 4. у вези са ставом 1. КЗ у стицају са кривичним делом насиље у породици из члана 194. став 3. у вези са ставом 1. и 2.
- ▲ 2 предмета — кривично дело силовање из члана 178. став 4. у вези са ставом 1. КЗ
- ▲ 3 предмета — кривично дело обљуба са дететом из члана 180. став 1. КЗ
- ▲ 1 предмет — кривично дело обљуба над немоћним лицем из члана 179. став 3. у вези са ставом 1. КЗ у стицају са кривичним делом приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала из члана 185. став 3. у вези са ставом 2. КЗ.

Предмети Првог и Другог основног суда у Београду изабрани су методом случајног узорка из групе предмета у којима је дете жртва (оштећени)/сведок, а где је пунолетно лице учинилац кривичног дела који су покренути пред Првим и Другим основним судом у Београду због кривичних дела: обљуба са дететом — члан 180. КЗ,

подвођење и омогућавање вршења полног односа — члан 183. КЗ, посредовање у вршењу проституције — члан 184. став 2. КЗ, приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију — члан 185. КЗ, ванбрачна заједница са малолетником — члан 190, одузимање малолетног лица — члан 191. КЗ.

Сви предмети су покренути против пунолетних лица (окривљених), а дела су извршена на штету малолетних лица (малолетних оштећених) узраста од 3 до 17 година. Истраживањем је обухваћено 19 кривичних предмета и то:

- ▲ 1 предмет — кривично дело обљуба са дететом из члана 180. КЗ
- ▲ 1 предмет — кривично дело подвођење и омогућавање вршења полног односа из члана 183. КЗ
- ▲ 2 предмета — кривично дело посредовање у вршењу проституције из члана 184. КЗ
- ▲ 2 предмета — кривично дело приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију из члана 185. КЗ
- ▲ 7 предмета — кривично дело ванбрачна заједница са малолетником из члана 190. КЗ
- ▲ 6 предмета — кривично дело одузимање малолетног лица из члана 191. КЗ

У односу на питање поштовања принципа најбољег интереса детета у кривичним поступцима, током реализовања истраживања и анализе појединачних правноснажних кривичних предмета посебно је анализирана садржина принципа најбољег интереса детета и елементи које суд узима у обзир ради утврђивања најбољег интереса детета, поштовање принципа хитности, начини избегавања непотребног одуговлачења поступка, остваривање права на правну помоћ, заштита приватности и идентитета детета, заштита безбедности детета и породице, као и активна улога органа старатељства и других актера у овим поступцима, посебно експерата из области права детета.

У односу на питање остваривања права на партиципацију у кривичним поступцима посебно је анализирано остваривање права детета на информисаност, остваривање права детета на изражавање мишљења, као и начини спречавања секундарне виктимизације и трауматизације детета у поступку. Посебно је анализирано то на који начин се у судској пракси поштује принцип правосуђа по мери детета.

Резултати истраживања — остваривање најбољег интереса детета у кривичним поступцима

У односу на питање поштовања принципа најбољег интереса детета у кривичним поступцима, током реализовања истраживања и анализе појединачних правноснажних кривичних предмета Вишег суда у Београду, Првог основног суда у Београду и Другог основног суда у Београду посебно је анализирана садржина принципа најбољег интереса детета и елементи које суд узима у обзир ради утврђивања најбољег интереса детета, поштовање принципа хитности, избегавање непотребног одуговлачења поступка, остваривање права на правну помоћ, заштита приватности и идентитета детета, заштита безбедности детета и породице, као и активна улога органа старатељства и других актера у овим поступцима, посебно експерата из области права детета.

Резултати истраживања указују на то да се суд и други поступајући органи у кривичном поступку веома ретко позивају на принцип најбољег интереса детета. Из записника обрађених предмета се не може са сигурношћу закључити да ли је суд током поступка узимао у обзир најбољи интерес детета као правни принцип нити које елементе за утврђивање принципа најбољег интереса детета је суд узимао у обзир. У обрађеним предметима у једном предмету је уочено да је центар за социјални рад у свом извештају навео формулацију „најбољи интерес детета” и то тако што је у допису упућеном суду констатовао „да би поновно отварање приче на тему насиља коме су деца била изложена представљало додатну трауматизацију малолетне деце и да би стабилност која је постигнута била нарушена што би угрозило најбољи интерес детета”. У другом предмету у налазу и мишљењу судског вештака је наведено: „Сматрамо да није у најбољем интересу детета да присуствује главном претресу и да даје свој исказ на суду. Овакво искуство би могло да се негативно одрази на његов даљи развој, не би било у складу са његовим развојним потребама и могло би да резултира регресијом у понашању малолетног оштећеног”. Остали обрађени предмети не садрже јасно формулисан принцип најбољег интереса детета, нити судови приликом образложења пресуда образлажу на основу којих критеријума и елемената су ценили овај принцип и на који начин су обезбедили заштиту и остваривање овог принципа током судског поступка. На основу анализе обрађених предмета може се закључити да је садржина принципа најбољег интереса детета у кривичном поступку уско схваћена и да се углавном односи на заштиту детета од виктимизације у поступку и то само у односу на питање да ли

је дете у стању да сведочи и да да исказ пред судом или не, а не и на који начин ће се саслушање обавити како би се умањила могућност секундарне виктимизације и трауматизације детета у поступку.

Резултати истраживања показују да су поступци трајали углавном између 1,5 и 2,5 године. Међутим, у најмање пет анализираних предмета трајање поступка износило је преко 4 године. Посебно треба истаћи да је у једном обрађеном предмету примећено да је предмет укидан од стране другостепеног суда два пута, а време трајања поступка износило преко 7 година. Просечно трајање одређених фаза поступка се разликује, па фаза преткривичног поступка углавном траје до месец дана, фаза истраге углавном траје од 1 до 5 месеци, фаза првостепеног поступка траје између 1 и 3 године у предметима који се воде за кривична дела која су у надлежности вишег суда, а између 2 месеца и 2,5 године у предметима који се воде за кривична дела која су у надлежности основног суда, фаза другостепеног поступка углавном траје између 6 месеци и годину дана. Време од подизања оптужнице до заказивања главног претреса најчешће траје између 3 и 6 месеци, док је време од подизања оптужног предлога до заказивања главног претреса углавном краће. Главни претрес се углавном заказује на месец дана у предметима Вишег суда, а у предметима основних судова од месец дана до два месеца. Међутим, у летњем периоду приметно је заказивање претреса на 3 месеца (јун — септембар, јул — октобар), док је током зимског периода приметно заказивање претреса на 2 до 3 месеца (новембар — јануар, новембар — фебруар, децембар — фебруар, децембар — март). Овде се основано поставља питање оправданости ових застоја, посебно имајући у виду да укупан застој на годишњем нивоу у овим месецима износи више месеци и значајно превазилази укупан збир дана годишњег одмора на које запослени имају право на основу Закона о раду и нерадних дана за време новогодишњих празника. Ове паузе доводе до великог застоја предмета те је неопходно решити овај проблем.

Иако је у анализираним предметима приметно хитно поступање суда, осим током напоменутих летњих и зимских месеци, основано се поставља питање да ли судови и када поступају хитно имају у виду начело хитности поступања због чињенице да је кривично дело извршено на штету малолетног лица и да је малолетни оштећени укључен у судски поступак (члан 157. Закона о малолетницима) или поступају хитно из других разлога (притвора, заказаног претреса и слично). Ово посебно имајући у виду да је у свим анализираним предметима Вишег суда у Београду окривљенима био одређен притвор и да је уочено да је у дописима Вишег суда упућеним другим поступајућим органима (на пример центру за социјални рад и полицији ради достављања извештаја) напоменуто од стране суда да је неопходно хитно поступање с обзиром на то да се окривљена лица налазе у притвору. Анализом

предмета основних судова утврђено је да основни судови у дописима упућеним другим органима, уколико захтевају хитно поступање, као разлог наводе чињеницу да је у току кривични поступак или да је заказан главни претрес. Такође, предмети нису јасно обележени као хитни из разлога што је кривично дело извршено према малолетном оштећеном лицу.

Разлози за одлагање претреса су везани за процесне недостатке и углавном се односе на чињеницу да на главни претрес нису приступила сва позвана лица. Међутим, приметно је и одлагање претреса због непотпуног састава већа и пропуста надлежне службе да на главном претресу обезбеди члана већа, дојава бомбе (нарочито током 2008. године), оправданог одсуства поступајућег судије, изостанка судских вештака који су уредно позвани, изостанка браниоца због других заказаних предмета.

Ради обезбеђења присуства свих позваних лица суд је предузимао различите радње а посебно доносио решења о новчаном кажњавању за сведоке који нису приступили, упућивао дописе здравственим службама за окривљене ради утврђивања и хитног обавештавања да ли се на њиховом одељењу налази окривљени/а, упућивао дописе одељењу за потраге полицијске управе ради трагања за окривљеним, издавао потернице и доносио решења о одређивању притвора. Међутим, резултати истраживања указују на различиту судску праксу приликом предузимања радњи ради обезбеђења присуства свих позваних лица и несметаног вођења. Нарочито је у анализираним предметима уочена различита пракса у односу на доношење решења о новчаном кажњавању сведока када неколико пута за редом нису приступили на заказани главни претрес иако су уредно позвани. Примећена је и разлика у поступању суда у односу на обезбеђење присуства окривљеног уколико не приступи на главни претрес а своју спреченост да присуствује не оправда (нпр. ако не приступи на главни претрес због лошег здравственог стања а не достави лекарску документацију), посебно у односу на доношење наредбе о принудном довођењу односно решења о одређивању притвора.

Остваривање права на правну помоћ, у случају да малолетни оштећени нема пуномоћника, обезбеђено је постављањем пуномоћника оштећеном из реда адвоката који су стекли посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица, на терет буџетских средстава суда, а у складу са чланом 154. Закона о малолетницима. За сва кривична дела обухваћена овим истраживањем Закон о малолетницима прописује обавезно обезбеђивање правне помоћи и то од првог саслушања окривљеног. Међутим, резултати истраживања указују на различиту судску праксу и нејединствено поступање суда у поштовању ове законске обавезе. У највећем броју анализираних предмета малолетним оштећенима је суд поставио пуномоћника у фази истраге. Међутим, у мањем броју

анализираних предмета оштећенима је пуномоћник постављен на главном претресу. У два предмета малолетном оштећеном до краја поступка суд није поставио пуномоћника оштећеног. Такође, приметно је и различито поступање пуномоћника оштећених. Тако на пример, резултати истраживања указују да пуномоћници оштећених углавном нису истицали имовинско-правни захтев у име оштећених чиме су пропуштали могућност да поступајући суд у најбољем интересу детета одлучи о постављеном имовинско-правном захтеву (накнади штете) у кривичном поступку и тиме спречи даље вођење парничног поступка за накнаду штете, даљу трауматизацију детета, посебно имајући у виду да у парничним поступцима није обезбеђена бесплатна правна помоћ на начин како је правна помоћ малолетним оштећенима обезбеђена у кривичним поступцима. У већини анализираних предмета пуномоћници оштећених су се у завршној речи придруживали заменику јавног тужиоца и предлагали да суд окривљене огласи кривим. Међутим, у једном предмету пуномоћник оштећеног је изјавио да жели да остане неутралан у овом поступку и да остави суду на оцену да ли у радњама окривљених има елемената кривичног дела или не, а из разлога што није успео да ступи у разговор са оштећеним, па се основано поставља питање да ли су права оштећеног у овом поступку била заступана на адекватан начин.

У односу на питање заштите приватности и идентитета детета, на основу анализираних предмета може се закључити да се заштита приватности и идентитета детета у кривичним поступцима обезбеђује углавном применом одредаба кривичног поступка о искључењу јавности (члан 363–365. Законика о кривичном поступку). Међутим, у односу на искључење јавности резултати истраживања указују на различиту судску праксу, посебно у односу на доношење одлуке о искључењу јавности са главног претреса. Наиме, иако ни у једном прегледаном предмету није утврђено да је саслушању малолетног оштећеног лица присуствовало неко лице које у случају искључења јавности не би могло да присуствује саслушању малолетног оштећеног, у једном броју прегледаних предмета у записницима са главног претреса није садржана информација да ли је главни претрес јаван или је јавност искључена, нити је донето решење о искључењу јавности, па се поставља питање да ли је пропуст да се донесе решење о искључењу јавности и ова одлука унесе у записник само формалне природе или поступајући суд није свестан обавезе заштите приватности и идентитета малолетних лица у поступку.

У односу на питање заштите безбедности детета и породице резултати истраживања показују веома низак степен поступања суда у овој области. Предузимање мера заштите евидентно је у поступању центра за социјални рад који је у обрађеним предметима предузимао мере хитног измештања детета из породице. Међутим, када је у питању поступање од стране суда, само у једном предмету поступајући

суд је предузео неке директне радње ради заштите безбедности детета и то на тај начин што је изрекао окривљеном меру безбедности забране приближавања оштећеном. Међутим, у списима предмета нема података који би указали на то да је суд информисао малолетног оштећеног о самом процесу, утврђивао да ли је малолетнику или његовој породици угрожена безбедност, нити предузимао неке даље кораке ради обезбеђивања сигурности малолетника или његове породице. У једном обрађеном предмету примећено је да суд није предузео адекватне мере ради обезбеђења заштите безбедности детета и породице чак ни у ситуацији када је био обавештен да је безбедност малолетне оштећене угрожена. Наиме, у једном обрађеном предмету приликом саслушања на главном претресу оштећена је изјавила да јој је окривљени претио у згради суда и то два пута, након последња два главна претреса и то први пут у ходнику зграде суда када су били присутни и полицајци тј. пратња из Окружног затвора у Београду, а други пут испред лифта пред мајком. Иако је суд унео у записник са главног претреса ове наводе малолетне оштећене, у записнику не постоји ниједна информација која би указала на то да је суд након исказа оштећене предузео неку радњу на главном претресу ради обезбеђења безбедности малолетне оштећене нити да је упозорио окривљеног. Такође, дан након главног претреса Министарство унутрашњих послова, одељење унутрашњих послова, доставило је суду допис — извештај командира Полицијске станице да им се пре 9 месеци обратило лице (отац оштећене) путем телефона који је пријавио да је одређено лице (окривљени у поступку) дошао до њиховог стана и претио његовој ћерки батинама и смрћу, а све у вези са предстојећим судским процесом. У извештају се наводи и да је на лице места упућена полицијска патрола у саставу два полицајца, а након разговора са породицом породици је саопштено да се, уколико се окривљени поново појави, одмах обрете Дежурној служби Полицијског одељења како би полиција благовремено интервенисала. Наведени догађај забележен је у службене евиденције, Дневник догађаја у Полицијском одељењу и Налогу за извршење службеног задатка. Овде се основано поставља питање због чега полиција није одмах обавестила суд о овом догађају већ тек након 9 месеци, као и због чега суд није предузео ниједну радњу ради хитног обезбеђења безбедности детета, а имајући у виду да су се претње наставиле, о чему је малолетна оштећена обавестила суд. Ово посебно имајући у виду да резултати истраживања показују веома добру комуникацију и ефикасност између суда и полиције (приликом поступања по наредби о принудном довођењу или достављања извештаја из казнене евиденције и др.), те да не постоје препреке да се у пракси обезбеди ефикасна заштита и безбедност детета и породице у кривичним поступцима.

У прегледаним предметима резултати указују на веома активну улогу других поступајућих органа током трајања поступка, нарочито органа старатељства, вештака и полиције.

Орган старатељства у процесу заштите малолетних лица као оштећених у кривичном поступку има изузетно значајну и активну улогу. Овај орган може предузимати бројне активности у циљу заштите малолетног оштећеног у кривичног поступку, и то од подношења кривичне пријаве и поступања у процесу прикупљања података о учињеном кривичном делу, посебно у улози стручњака који пружају стручну помоћ при испитивању оштећеног малолетног лица, па до давања налаза и мишљења суду у вези психосоцијалног статуса малолетног лица, последица учињеног кривичног дела, као и мишљења да ли је малолетно лице по свом психофизичком развоју и актуелном стању способно да сведочи и да исказ пред судом. Резултати истраживања показују да је орган старатељства у највећем броју обрађених предмета био укључен у поступак на тај начин што су професионалци центра за социјални рад присуствовали саслушању детета у полицији приликом сачињавања Службене белешке о обавештењу примљеном од грађанина. У мањем броју предмета центар за социјални рад је по захтеву суда достављао суду потребне извештаје, најчешће синтетизоване извештаје о породици малолетног оштећеног или о социоекономском, васпитнообразовном и психофизичком статусу малолетног лица, или су представници центра за социјални рад саслушавани као сведоци на главном претресу. Такође, у обрађеним предметима приметно је чешће укључивање центра за социјални рад у обрађеним предметима који су у надлежности вишег суда у односу на обрађене предмете који су у надлежности основног суда. Међутим, на основу обрађених предмета може се извести закључак да је орган старатељства у кривичним поступцима извршеним на штету малолетних оштећених лица недовољно заступљен, иако би могао имати веома значајну улогу, посебно у процесу прикупљања података о учињеном кривичном делу, као и у процесу заштите детета од секундарне виктимизације и трауматизације у поступку. Ово посебно имајући у виду да је у једном обрађеном предмету центар за социјални рад имао веома активну и значајну улогу у процесу спречавања секундарне виктимизације детета у поступку. Наиме, центар за социјални рад је у поменутом предмету упутио допис суду којим је обавестио суд да се малолетна оштећена налази у прихватилишту за злостављану и занемарену децу, да је имала доста тешкоћа везаних за изношење детаља у вези са критичним догађајем у претходном поступку, да је центар за социјални рад мишљења да би малолетну оштећену требало саслушати у прихватилишту које има посебно опремљену просторију, те да је особље прихватилишта са тим упознато и вољно да сарађује са судом. На овај начин центар за социјални рад је предузео важне активности ради обезбеђивања саслушања детета ван просторија суда, а што је свакако у складу и са најбољим интересом детета и са заштитом детета од виктимизације и трауматизације у поступку. Међутим, и поред дописа, поступајући суд је позвао малолетну оштећену и њеног привременог староца на главни претрес да би на претресу донео одлуку

да ће се о начину и времену саслушања малолетне оштећене одлучити накнадно и то након тога што је привремени старалац изјавио да и даље стоји предлог центра за социјални рад да се оштећена не саслушава у судници, да јој није било добро пре суђења и да је имала епилептични напад, те се основано поставља питање колико суд уважава мишљење и дописе професионалаца из центра за социјални рад и, ако их уважава, због чега долази до оваквих пропуста.

Резултати истраживања указују на то да је улога вештака у кривичном поступку који је вођен због кривичних дела учињених на штету малолетних лица веома значајна и то посебно за спречавање секундарне виктимизације и трауматизације детета у поступку. На основу обрађених предмета може се закључити да судски вештаци имају активнију улогу у поступцима који се воде за кривична дела која су у надлежности вишег суда у односу на поступцима који се воде за кривична дела која су у надлежности основног суда. Наиме, у највећем броју прегледаних предмета вишег суда суд је одређивао вештачење малолетних оштећених лица са налогом да се утврди зрелост оштећених, способност да репродукују догађај, склоност ка конфабулацији, укупно психичко стање и способност да дају исказ и разумеју поруке и упозорења, док је у прегледаним предметима основних судова суд веома ретко одређивао вештачење и то углавном ради утврђивања склоности ка конфабулацији или евентуално ради утврђивања да ли је између окривљеног и малолетне оштећене постојала значајнија разлика у душевној зрелости и да ли је душевни развој оштећене у складу са њеним календарским узрастом, а у односу на кривично дело ванбрачна заједница са малолетним лицем из члана 190. КЗ. Анализа обрађених предмета указује на то да суд у потпуности прихвата налаз и мишљење вештака, нарочито у односу на мишљење да ли је оштећено малолетно лице способно да да исказ и на који начин. О резултатима истраживања које се односе на спречавање секундарне виктимизације и трауматизације у поступку биће више речи у делу који се односи на остваривања права детета на партиципацију у кривичним поступцима.

Резултати истраживања — остваривање права на партиципацију у кривичним поступцима

У односу на питање остваривања права на партиципацију у кривичним поступцима посебно је анализирано остваривање права детета на информисаност, остваривања права детета на изражавање мишљења, као и начини спречавања секундарне виктимизације и трауматизације детета у поступку.

Из списка свих обрађених предмета током овог истраживања не може се прецизно утврдити садржина информација које дете добија током кривичног поступка, било да су у питању информације које су детету потребне за изражавање његовог мишљења или оне које су му потребне ради заштите његових права и интереса. Формулације које постоје у записницима предмета које се односе на права малолетног оштећеног приликом давања исказа идентичне су формулацијама које се саопштавају пунолетним лицима и оне се противно закону саопштавају и малолетним лицима. У свим записницима о саслушању малолетног оштећеног у предметима Вишег суда у Београду стоји идентична формулација пре исказа оштећеног: „Сведок опоменут да је дужан да говори истину и да не сме ништа прећутати, упозорен на последице давања лажног исказа, као и да није дужан да одговара на поједина питања, ако је вероватно да би тиме изложио себе или свог блиског сродника тешкој срамоти, знатној материјалној штети или кривичном гоњењу“. У предметима основног суда најчешће стоји формулација: „Сведок упозорен у смислу одредбе члана 96, 100, 102, 103 ЗКП, опоменут да је дужан да говори истину и да не сме ништа прећутати, упозорен да је давање лажног исказа кривично дело, као и да није дужан да одговара на поједина питања ако је вероватно да би тиме изложио себе или лица из члана 98 став 1 ЗКП тешкој срамоти, знатној материјалној штети или кривичном гоњењу, упозорен да је дужан да о свакој промени адресе или боравишта обавести суд, након тога сведок је позван да изнесе све што му је о предмету познато па сведок изјави“. Начин саопштавања информација малолетном оштећеном од стране суда није прилагођен језику по мери детета. Такође, поставља се питање да ли је суд малолетном оштећеном усмено пружио још неке информације које су од значаја за изражавање његовог мишљења или информације у вези са самим поступком и заштитом његових права и интереса, али те информације није навео у предмету. Посебно да ли је упознао малолетног оштећеног са његовим правима,

услугама које му стоје на располагању, накнадним радњама које су предузете након подношења жалбе, покретања кривичног поступка или општег напретка истраге. У списима свих прегледаних предмета не постоје подаци који би указали да суд ове информације пружа малолетним оштећенима. Посебно забрињава чињеница да суд не пружа информације малолетним оштећенима ни у ситуацијама када се они директно обрате суду ради заштите својих права. Тако на пример, у једном обрађеном предмету који је покренут за кривично дело одузимање малолетног лица из члана 191. став 2. КЗ, а у коме је мајка окривљена, дете је послало писмо суду у коме наводи како жели да његов тата уплати њему на рачун новац који му дугује јер га од рођења до дана претреса издржава мајка, те да је он израчунао на основу података које је нашао на интернету да је отац дужан да му уплаћује сваког месеца 50% од своје плате. Малолетни оштећени наводи: „Тражио сам од маме да ми отвори рачун у банци и она је то урадила. Новац никада није дао ни мени ни мојој мами зато молим суд да ми помогне да отац уплати све што ми је дужан. Ја знам где он ради и да има плату.“ У предмету не постоји ниједна информација која би указала на то да је суд у вези са предметним писмом предузео било коју радњу или обавестио друге надлежне органе. Такође, суд није малолетном оштећеном пружио ниједну информацију (о пријему писма, правима које има у поступку, правима које има у вези са неплаћањем издржавања и слично), нити је на било који начин успоставио контакт са малолетним оштећеним, а имајући у виду да малолетни оштећени није учествовао у поступку пред судом током трајања кривичног поступка.

Резултати истраживања показују да малолетни оштећени највећи број информација о поступку у односу на сам поступак сведочења и давање исказа пред судом добију од стране судског вештака, а које вештак пружа малолетном оштећеном током поступка вештачења. У извештајима центра за социјални рад такође се не види на који начин је дете информисано нити које информације су пружене детету. Међутим, овде треба имати у виду да у највећем броју обрађених предмета основних судова судски вештаци нису учествовали у поступку.

У односу на питање изражавања мишљења резултати истраживања показују да суд пре доношења одлуке о саслушању малолетног оштећеног у поступку у предметима у надлежности вишег суда готово увек одређује вештачење како би вештак дао мишљење да ли је малолетни оштећени способан да да исказ пред судом. Приликом доношења одлуке о саслушању малолетног оштећеног у поступку суд прихвата налаз и мишљење вештака. Најчешће суд одређује вештачење у поступку истраге. Међутим, у једном броју предмета постоји одступање од ове праксе па тако на пример у једном предмету малолетни оштећени у истрази није ни саслушан ни вештачен већ је вештачење одређено у фази главног претреса, док је у другом предмету и након давања мишљења вештака у истрази да се не препоручује

саслушање малолетног оштећеног пред судом малолетник у фази главног претреса поново вештачен. Међутим, оно што је евидентно јесте да су само у једном предмету вештаци предложили да се малолетни оштећени саслуша ван просторија суда, иако у Београду постоје техничке могућности за саслушање малолетног оштећеног у Прихватилишту, а које има посебно опремљену просторију за узимање исказа од малолетних лица. Имајући у виду значај и утицај вештака на одлуку суда у вези са саслушањем малолетних лица, било би важно да вештаци такође предузму активну улогу у обезбеђивању саслушања на начин који спречава даљу трауматизацију детета у поступку. Овде такође треба напоменути да резултати истраживања показују једнаку праксу вештачења када су у питању малолетна лица која се у поступку саслушавају као сведоци али која немају положај оштећених у поступку. Резултати истраживања показују да је пракса одређивања вештачења пре доношења одлуке о саслушању малолетног оштећеног у кривичним поступцима који су у надлежности основних судова веома ретка. Наиме, у обрађеним предметима основних судова у већини предмета малолетни оштећени су саслушавани пред судом без претходног вештачења, као и без присуства психолога или другог стручног лица. У овим предметима судија је процењивао да ли је малолетни оштећени способан да дâ исказ пред судом. У свим обрађеним предметима основних судова малолетни оштећени су саслушани у судници у присуству законског заступника. У једном обрађеном предмету малолетни оштећени је саслушан у истрази без присуства законског заступника или његово присуство није било евидентирано у записнику.

Посебно су забрињавајући резултати истраживања који се односе на поступања суда у односу на спречавање секундарне виктимизације и трауматизације детета у поступку. Наиме, иако Закон о малолетницима прописује могућност саслушања малолетног оштећеног уз употребу техничких средстава за пренос слике и звука или саслушања ван просторија суда у његовом стану или другој просторији односно овлашћеној установи-организацији стручно оспособљеној за испитивање малолетних лица, ни у једном обрађеном предмету суд није користио ове могућности. Сва малолетна оштећена лица су саслушана у судници, осим у једном предмету где је малолетно лице саслушано у просторијама Градског центра за социјални рад, а на основу налаза и мишљења вештака да се саслушање обави ван просторија суда. Такође, у неким предметима малолетни оштећени су више пута долазили на главни претрес ради саслушања, али су претреси одлагани из различитих разлога. У једном предмету претрес је одложен због пропуста надлежне службе да на главном претресу обезбеди члана већа иако су сва позвана лица приступила на главни претрес. Овде треба напоменути да је свако појављивање малолетног оштећеног лица пред судом за њега веома стресан корак и да вишеструко појављивање у суду доводи до поновне виктимизације и трауматизације. Такође, и сам боравак у

присутву окривљеног, било током чекања самог претреса или током констатовања у судници ко је од позваних лица приступио на главни претрес, представља велику трауму за малолетно оштећено лице и потпуно обезвређује даље мере које се предузимају ради његовог саслушања (саслушање без присуства странака, забрана суочења и слично). Међутим, резултати истраживања показују да суд не предузима посебне мере којима би се избегле штетне последице на малолетног оштећеног током чекања суђења или одлуке о времену и начину његовог саслушања (боравак у посебној просторији, боравак ван просторија суда и слично).

У односу на поступак вештачења, такође треба напоменути да и када вештаци дају налаз и мишљење да се не препоручује саслушање малолетног лица и његово давање исказа пред судом, често малолетно лице долази у суд на дан главног претреса ради вештачења, те се поставља питање да ли и само вештачење ако се обавља у просторијама суда, такође представља виктимизацију и трауматизацију детета, нарочито ако се обавља више пута.

Према резултатима истраживања садржина налога који суд упућује вештацима у потпуности одговара датом налазу и мишљењу. Међутим, у односу на речник који се користи у налазу и мишљењу вештака, евидентно је да је језик често ускостручан и није прилагођен потребама поступка, што може довести до неразумевања и проблема у пракси. Тако на пример, у једном предмету вештак је написао следећи налаз у односу на малолетног оштећеног „елементи трауматизма изостају у когнитивној равни али су присутни у односу према мајци где је „заборављање“ начин дечака да покаже лојалност оцу али и оправда парентификујућу улогу у сиблинг подсистему што резултира интензивирањем ривалитета“.

Како до правосуђа по мери детета — закључци и препоруке

Укупном анализом прикупљених података везаних за имплементацију принципа најбољег интереса детета и начела учешћа детета у доношењу одлука (партиципације) намеће се неколико кључних закључака.

Садржина принципа **најбољег интереса детета** у кривичним поступцима је уско схваћена и углавном се односи на заштиту детета од секундарне виктимизације и то у односу на прецизно утврђивање да ли је дете у стању да сведочи и да исказ пред судом или не, али не и на који начин ће се обезбедити спречавање секундарне виктимизације током давања исказа. Судови и други поступајући органи у поступку се веома ретко позивају на најбољи интерес детета и приликом образложења пресуда не образлажу на основу којих критеријума и елемената су ценили овај принцип и на који начин су обезбедили заштиту и остваривање овог принципа током судског поступка.

- ▲ Евидентно је и делимично поштовање обавезе хитности, посебно у односу на обезбеђење присуства окривљених у поступку. Ради обезбеђења присуства свих позваних лица суд предузима различите радње, посебно доноси решења о новчаном кажњавању за сведоке који нису приступили, упућује дописе здравственим службама за окривљене ради утврђивања и хитног обавештавања да ли се на њиховом одељењу налази окривљени/а, упућује дописе полицијској управи — одељењу за потраге ради трагања за окривљеним, издаје потернице и доноси решења о одређивању притвора. Међутим, постоји неуједначена судска пракса приликом предузимања радњи ради обезбеђења присуства свих позваних лица и несметаног вођења кривичног поступка. Такође, постоји потреба за даљим унапређењем поштовања обавезе хитности, нарочито у односу на скраћивање трајања поступка и застоја који је евидентан у летњим и зимским месецима. Неопходно је унапредити и обезбедити процесне услове за несметано извођење свих фаза поступка, посебно у смислу спречавања одлагања претреса због непотпуног састава већа и пропуста надлежне службе да на главном претресу обезбеди члана већа.
- ▲ Остваривање права на правну помоћ, у случају да малолетни оштећени нема пуномоћника, обезбеђено је постављањем пуномоћника оштећеном из реда адвоката који су стекли посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица, на терет буџетских средстава суда, а у складу са чланом 154. Закона о малолетницима. Међутим, постоји неуједначена судска

пракса у остваривању права на правну помоћ малолетних лица оштећених у поступцима који се воде против пунолетних лица за кривична дела која су изричито прописана чланом 150. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица. Наиме, и поред прописане обавезе да малолетно лице као оштећено, за 27 таксативно наведених кривичних дела, мора имати пуномоћника од првог саслушања окривљеног (члан 154. став 1. поменутог закона), резултати истраживања показују да се пуномоћник малолетном оштећеном понекад уопште не поставља или се поставља у различитим фазама кривичног поступка, након првог саслушања.

- ▶ Посебно забрињава различита судска пракса у односу на питање заштите приватности и идентитета детета те је неопходно даље радити на креирању јединствене судске праксе у односу на доношење одлуке о искључењу јавности са главног претреса и обезбеђењу свих неопходних услова за заштиту приватности и идентитета детета током кривичног поступка.
- ▶ У односу на питање заштите безбедности детета и породице резултати истраживања показују веома низак степен поступања суда у овој области. Суд веома ретко предузима радње ради заштите безбедности детета и породице и веома ретко утврђује да ли је малолетнику или његовој породици угрожена безбедност те је неопходно радити на успостављању јединствене судске праксе и ефикасних мера ради заштите безбедности детета и породице. Ово посебно имајући у виду да резултати истраживања показују веома добру комуникацију и ефикасност између суда и полиције (приликом поступања по нареби о принудном довођењу или достављања извештаја из казнене евиденције и др.), те да не постоје препреке да се у пракси обезбеди ефикасна заштита и безбедност детета и породице у кривичним поступцима.
- ▶ Резултати истраживања указују и на активну улогу других поступајућих органа током трајања кривичног поступка, посебно центра за социјални рад, судских вештака и полиције. Међутим, орган старатељства у кривичним поступцима извршеним на штету малолетних оштећених лица недовољно је заступљен, иако би могао имати веома значајну улогу, посебно у процесу прикупљања података о учињеном кривичном делу, као и у процесу заштите детета од секундарне виктимизације и трауматизације у поступку.

У односу на **остваривање права на партиципацију** у кривичним поступцима резултати истраживања јасно указују на недовољан степен остваривања права детета и на информисаност и на изражавање мишљења. Наиме, на основу обрађених предмета не може се прецизно утврдити ни садржина информација коју дете добија током кривичног поступка нити начин давања тих информација.

Формулације које постоје у записницима предмета које се односе на права малолетног оштећеног приликом давања исказа су идентичне формулацијама које се саопштавају пунолетним лицима и нису прилагођене језику по мери детета те се основано поставља питање да ли је и до које мере суд приликом саопштавања информација садржину прилагодио детету. Посебно забрињава чињеница да не постоји евиденција која би указала на то да је дете информисано од стране поступајућих органа у поступку о начинима заштите његових права и интереса из чега се може извести закључак да поступајући органи не информишу у довољној мери малолетног оштећеног о свим његовим правима, услугама које му стоје на располагању, накнадним радњама које су предузете након подношења жалбе, покретању кривичног поступка или општег напретка истраге и слично.

- ▶ Такође, неопходно је унапредити степен поштовања заштите детета од секундарне виктимизације у поступку, посебно у односу на начин саслушања детета тј. давања његовог исказа пред судом. Наиме, евидентно је да се саслушање детета углавном обавља у судници и да просторије у којима дете даје исказ нису прилагођене деци. Ова судска пракса постоји и у ситуацијама када нема препрека да се саслушање детета обави ван просторија суда. Такође, у налазима и мишљењима вештака, као и мишљењима центра за социјални рад веома се ретко предлаже саслушање детета ван просторија суда, што је пракса коју свакако треба променити.
- ▶ Резултати истраживања указују на веома активну улогу других поступајућих органа током трајања поступка, нарочито органа старатељства, вештака, полиције, пуномоћника оштећеног, те би било важно радити на даљем унапређењу улога ових органа као и њихове међусобне сарадње, посебно у односу на спречавање секундарне виктимизације и трауматизације детета у поступку као и обезбеђење безбедности и заштите детета.

Препоруке

Имајући наведено у виду, а полазећи од резултата истраживања, мишљења смо да је у предстојећем периоду целисходно:

- ▲ Сачинити смернице о елементима и критеријумима за утврђивање најбољег интереса детета;
- ▲ Обезбедити хитност поступка у свим кривичним поступцима покренутим против пунолетних лица у којима су оштећени малолетна лица (сачинити упутство за судије за обезбеђење хитности поступка и обезбедити јасно обележавање хитности предмета у којима су оштећени малолетна лица);
- ▲ Сачинити смернице за пружање информација малолетном оштећеном на начин прилагођен узрасту и степену зрелости детета у вези са самим поступком, као и свих права и услуга које малолетном оштећеном стоје на располагању;
- ▲ Сачинити смернице за саслушање детета на начин којим се спречава секундарна виктимизација и трауматизација детета у поступку;
- ▲ Обезбедити услове за саслушање детета на начин којим се спречава секундарна виктимизацију и трауматизација детета у поступку;
- ▲ Сачинити смернице за заштиту приватности и идентитета детета и заштиту безбедности детета и породице;
- ▲ Унапредити капацитете судија, јавних тужилаца, адвоката, органа старатељства за заштиту приватности и идентитета детета и заштиту безбедности детета и породице;
- ▲ Обезбедити ефикасну праву помоћ свим малолетним оштећеним лицима у кривичном поступку као и у свим поступцима потребним за даљу заштиту њихових права (парнични поступак за накнаду штете, мере заштите од насиља у породици, поступак за лишење родитељског права и слично);
- ▲ Унапредити капацитете судија, јавних тужилаца, адвоката, органа старатељства, судских вештака у вези са остваривањем најбољег интереса детета и права на партиципацију у кривичним поступцима у којима су оштећени малолетна лица;
- ▲ Подићи капацитете судија, јавних тужилаца, адвоката, органа старатељства, судских вештака у вези са применом стандарда правосуђа по мери детета;
- ▲ Усагласити одредбе Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица и Законика о кривичном поступку и забранити могућност унакрсног испитивања малолетних оштећених;

- ▶ Унапредити капацитете судија за одлучивање о имовинско-правном захтеву у кривичном поступку;
- ▶ Унапредити сарадњу између суда и центра за социјални рад и ојачати активну улогу органа старатељства у кривичним поступцима који се воде против пунолетних лица у којима је оштећени малолетно лице;
- ▶ Унапредити статистику и евиденцију у односу на јасно праћење кривичних дела учињених на штету малолетних лица.

Прилози

Упитник за судије

Упитник за тужиоце

УПИТНИК ЗА СУДИЈЕ

Основни / Виши суд у _____

1. Да ли поступате хитно и захтевате од свих поступајућих органа хитно поступање у кривичним поступцима против пунолетних лица у којима је оштећени малолетно лице? (Заокружите један или више могућих одговора)

1. Поступам хитно у свим кривичним поступцима која се воде против пунолетних лица у којима је оштећени малолетно лице.
2. Поступам хитно у оним кривичним поступцима у којима је малолетном оштећеном одобрен статус посебно осетљивог сведока.
3. Поступам хитно у кривичним поступцима која се односе на кривична дела која су прописана чланом 150. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица.
4. Поступам хитно само у поступцима у којима је окривљеном одређен притвор.
5. Не поступам хитно.
6. Друго _____ (уписати)

2. На који начин утврђујете да ли је малолетни оштећени способан да сведочи и дâ исказ пред судом? (Заокружите по један одговор у сваком реду)

	Увек	Често	Понекад	Ретко	Никад
1. У непосредном разговору са дететом	1	2	3	4	5
2. Уз стручну помоћ професионалаца из центра за социјални рад	1	2	3	4	5
3. Уз стручну помоћ психолога	1	2	3	4	5
4. Уз помоћ судског вештака	1	2	3	4	5
5. Друго _____ (уписати)	1	2	3	4	5

3. У којој просторији се обавља саслушање детета када је у поступку сведок-оштећени? (Заокружите по један одговор у сваком реду)

	Увек	Често	Понекад	Ретко	Никад
1. У судници	1	2	3	4	5
2. У кабинету судије	1	2	3	4	5
3. У просторији у суду посебно прилагођеној узрасту и зрелости детета	1	2	3	4	5
4. У просторији ван суда посебно прилагођеној узрасту и зрелости детета	1	2	3	4	5
5. У кући детета	1	2	3	4	5
6. У школској/предшколској установи или другој установи	1	2	3	4	5

4. Ко најчешће малолетном оштећеном објашњава како изгледа поступак и на који начин може да заштити своја права? (Заокружите по један одговору сваком реду)

	Увек	Често	Понекад	Ретко	Никад
1. Социјални радник	1	2	3	4	5
2. Адвокат (пуномоћник оштећеног)	1	2	3	4	5
3. Судски вештак	1	2	3	4	5
4. Судија	1	2	3	4	5
5. Тужилац	1	2	3	4	5
6. Полиција	1	2	3	4	5

5. Наведите у којим кривичним поступцима постављате пуномоћника малолетном оштећеном? (Заокружите један или више могућих одговора)

1. У кривичним поступцима која се воде против пунолетних лица која се односе на кривична дела која су прописана чланом 150. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица.
2. У кривичним поступцима која се воде против пунолетних лица у којима је малолетном оштећеном одобрен статус посебно осетљивог сведока.
3. У свим кривичним поступцима која се воде против пунолетних лица у којима је оштећени малолетно лице.
4. Друго _____ (уписати)

6. Наведите на који начин најчешће поступате у односу на постављени имовинско-правни захтев када је оштећени малолетно лице? (Заокружите по један одговор у сваком реду)

	Увек	Често	Понекад	Ретко	Никад
1. Оштећеног упућујем да имовинско-правни захтев оствари у парничном поступку	1	2	3	4	5
2. Одлучујем о постављеном имовинско-правном захтеву у кривичном поступку	1	2	3	4	5

7. Наведите најчешће разлоге због којих не доносите одлуку о имовинско-правном захтеву у кривичном поступку када је оштећени малолетно лице?

8. Уколико Вас нешто нисмо питали, а на шта желите посебно да нам укажете, молимо Вас напишите:

Хвала на сарадњи!

УПИТНИК ЗА ТУЖИОЦЕ

Основно / Више јавно тужилаштво у _____

1. Да ли поступате хитно и захтевате од свих поступајућих органа хитно поступање у кривичним поступцима против пунолетних лица у којима је оштећени малолетно лице? (Заокружите један или више могућих одговора)

1. Поступам хитно у свим кривичним поступцима која се воде против пунолетних лица у којима је оштећени малолетно лице.
2. Поступам хитно у оним кривичним поступцима у којима је малолетном оштећеном одобрен статус посебно осетљивог сведока.
3. Поступам хитно у кривичним поступцима која се односе на кривична дела која су прописана чланом 150. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица.
4. Поступам хитно само у поступцима у којима је окривљеном одређен притвор.
5. Не поступам хитно.
6. Друго _____ (уписати).

2. На који начин утврђујете да ли је малолетни оштећени способан да сведочи и да исказ пред судом? (Заокружите по један одговор у сваком реду)

	Увек	Често	Понекад	Ретко	Никад
1. У непосредном разговору са дететом	1	2	3	4	5
2. Уз стручну помоћ професионалаца из центра за социјални рад	1	2	3	4	5
3. Уз стручну помоћ психолога	1	2	3	4	5
4. Уз помоћ судског вештака	1	2	3	4	5
5. Друго _____ (уписати)	1	2	3	4	5

3. У којој просторији се обавља саслушање детета када је у поступку сведок-оштећени? (Заокружите по један одговор у сваком реду)

	Увек	Често	Понекад	Ретко	Никад
1. У судници	1	2	3	4	5
2. У кабинету судије	1	2	3	4	5
3. У просторији у суду посебно прилагођеној узрасту и зрелости детета	1	2	3	4	5
4. У просторији ван суда посебно прилагођеној узрасту и зрелости детета	1	2	3	4	5
5. У кући детета	1	2	3	4	5
6. У школској/предшколској установи или другој установи	1	2	3	4	5

4. Ко најчешће малолетном оштећеном објашњава како изгледа поступак и на који начин може да заштити своја права? (Заокружите по један одговор у сваком реду)

	Увек	Често	Понекад	Ретко	Никад
1. Социјални радник	1	2	3	4	5
2. Адвокат (пуномоћник оштећеног)	1	2	3	4	5
3. Судски вештак	1	2	3	4	5
4. Судија	1	2	3	4	5
5. Тужилац	1	2	3	4	5
6. Полиција	1	2	3	4	5

5. Наведите у којим кривичним поступцима постављате пуномоћника малолетном оштећеном? (Заокружите један или више могућих одговора)

1. У кривичним поступцима која се воде против пунолетних лица која се односе на кривична дела која су прописана чланом 150. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица.
2. У кривичним поступцима која се воде против пунолетних лица у којима је малолетном оштећеном одобрен статус посебно осетљивог сведока.
3. У свим кривичним поступцима која се воде против пунолетних лица у којима је оштећени малолетно лице.
4. Друго _____ (уписати)

6. Уколико Вас нешто нисмо питали, а на шта желите посебно да нам укажете, молимо Вас напишите:

Хвала на сарадњи!

CIP – Каталогизација у публикацији Народна библиотека Србије, Београд
343.12-053.2/.6(497.11) / 342.726-053.2/.6(497.11) / Банић, Милена,
1976– / Како до правосуђа по мери детета. Заштита деце жртава у
кривичним поступцима и стање у пракси у Републици Србији / аутори
Милена Банић, Ивана Стевановић / уредник Ивана Стевановић / Београд :
Центар за права детета, 2015 / Београд : Игам / 44, [6] стр. : граф. прикази;
24 cm / Тираж 500 / Реч уреднице: стр. 5–8 / Напомене и библиографске
референце уз текст / **ISBN 978-86-83109-64-7** / 1. Стевановић, Ивана,
1968– [аутор] [уредник] / а) Кривични поступак – Деца – Заштита – Србија
b) Деца – Правна заштита – Србија / **COBISS.SR-ID 214515724**